

P o s u d e k

Mgr. David Tomíček, *Víra, rozum a zkušenost v lidovém lékařství pozdněstředověkých Čech /disertační práce/, 2008*

Disertační práce Mgr. Davida Tomíčka mne zaujala již svým názvem, který dává tušit, že její autor nebude jen shromažďovat a třídit poznatky, ale bude především nad texty a svědectvími přemýšlet, interpretovat je z různých hledisek. Nevytkl si za cíl rozšířit síť pramenů, rozmnožovat dosavadní znalosti, ale klást "nové otázky známým pramenům".

Nejdříve je třeba se zastavit nad chronologickým vymezením tématu a termínem "lidové léčitelství".

Pozdní středověk protahuje D. Tomíček v své práci až do začátku 17. století. Vyjdeme-li z lékařských pramenů, které studoval, učinil tak zodpovědně a správně. Dějiny medicíny v Čechách se až do 17. století vyvíjely zvolna. Stavěly na tradici a ctily "dlouhé trvání", novinky se nezaváděly lehce. Rovněž ani pojem "lidové lékařství" není svévolí. Vedle učeneckého lékařství, kotvícího v univerzitních posluchárnách, autor definuje i medicínu, která pulzovala mimo akademické prostředí a byla spjata s všedním životem "nižších vrstev". Vycházel z postulátů moderní kulturní antropologie, snad by bylo možno jen více rozrůznit způsoby léčby ve městech a na vsích.

V zkoumání lékařů, léčitelů a jejich praktik je nutno využít postupů a zkušeností řady vědních disciplin. Vedle jme-

nované kulturní antropologie)

mám na mysli především religionistiku, protože léčení se ve středověku neobešlo bez zázračných látek, rituálů a pověr. Lze dobře využít i psychologie, etiky a v universitním prostředí i filosofie. D. Tomíček je si vědom rozdílné duchovní úrovně lékařů a pacientů a rozlišuje jejich postupy a vnímání. Někde bylo nemocným možno vysvětlovat příčinu strádání vychýlením z galénovské rovnováhy tělesných šťav, jinde bylo třeba vsadit na nepřízeň nadpřirozených sil. Není divu, že se D. Tomíček ve své disertaci nejprve vyslovil k fenoménu magie a teprve později zpřítomnil proměny lékařské vědy a připomněl lékaře, léčitele a jejich terapie. Není nevýznamné, že v druhé polovině své práce se vrací k okultním praktikám a pojednává o amuletech, rituálech a zaříkavědlech /a textových amuletech/.

Je sympatické, jak autor dovede proniknout k mentakitě prostředí a doby, o níž pojednává. Magie nekonkurovala křesťanství jako "alternativnímu světonázoru", ale - jak autor vlídně konstatuje - byla souborným označením pro soubor "technik využívajících skrytých sil k dosažení zamýšlených cílů, často pomocí slov, verbálních formulí a symbolů". D. Tomíček je si vědom úskalí, které přinášejí rozostřené termíny. Byla magie manipulací, k níž svádí ďábel, nebo dává nahlédnout tam, kde lze tušit boží zázrak? Měla blízko k čarodějnictví a čarodějům jako k personifikovanému zlu, nebo měla ambice - v protikladu k náboženství - kontrolovat nadpřirozené síly? Lze rozlišovat mezi "černou" a "bílou" magií? Nebyli ti, kdo se uchýlovali k magickým praktikám, vlastně již odpadlíky od pravé víry? D. Tomíček dobře přiblížil, jak ambivalentně lidé do 17. století magii přijímali. Lidové lékařství si bez ní nelze ve středověku představit.

Co do počtu utříděných údajů nejvíce poznatků vtěsnil D. Tomíček do druhé /Proměny lékařské vědy ve středověku a re-nasanci/ a třetí kapitoly /Terapie lékařů a léčitelů - kvalita-tivní sonda/. Myslíme-li na propagaci lékařství, vřele souhlasím s Tomíčkovým názorem, že největší postavou v tomto smyslu byl ve středověku Mistr Křišťan z Prachatic, jehož široká literární činnost rozlévající se od traktátů po jednotlivé re-cepty a návody, není dosud /včetně mého pokusu/ dostatečně roz-poznána a dokumentována. Jako určitý problém se jeví pevnější distance mezi lékařem a léčitelem. D. Tomíček připomíná s jem-ným despektem léčitele v kutaně a komži. Samozřejmě však ví, že učený Mistr Křišťan /lékař, matematik, botanik/ byl farářem u sv. Michala na Starém Městě pražském a administrátorem strany podobojí /1437-1439/. Jemu jde pravděpodobně o lékaře "z nouze", t.j. o ty, kteří v souladu se svými pastýřskými povinnostmi se snažili nemocným pomáhat a čerpali poučení z různých stran. Asi nebude lehké odlišit léčitele /třeba právě kněze bez lékařského univerzitního vzdělání/ od hamižných podvodníků hanobících lé-kařské povolání. Důležitým distinkčním bodem asi bude, jak léči-tel /ať duchovní či laik/ spojoval svou léčbu s přirozeným nebo nadpřirozeným světem.

Poslední tři kapitoly se vracejí k magií spjaté s léči-telstvím a šarlatánstvím /tento termín však D. Tomíček nepoužil/. Nejprve k amuletům, které měly primárně preventivní funkci. Dráž-dily již Aurelia Augustina, protože: jakoby signalizovaly vědomý nebo nevědomý odklon od víry. Nebojovaly s vírou, ale dávaly

prostor představě přírody jako souboru přirozených /nikoli božských !/ sil, které je možno /a záhodno !/ oslovit. Amulety tak hrály v léčitelství a kulturních dějinách dvojlomou roli. Na jedné straně byly ^(znamením) desakralizovaného světa, který jakoby se otvíral rozumovému poznání, na druhé straně patřily mezi mirabilia, za nimiž mohla stát Augustinova "přirozená síla" nebo - v nejhorším případě - úskoky ďáblovy. Sředověcí prostí lidé příliš nepřemýšleli. Také kamenům /nebo drahým kamenům/ spíše věřili jako nositelům divotvorných léčebných vlastností než jejich sofistikovane symbolice morálněalegorických hodnot.

Zatímco amulety - ať měly působit jakkoli - se jenom "nosily", rituály předpokládaly /a vyžadovaly/ aktivní spojení s nadpřirozenými silami gesty nebo slovy. Znovu se hrálo o jemnou hranici mezi pravověřím a otevřením se zlým mocnostem. Škála rituálů byla otevřená a široká a vycházela vstříc všem lidským potřebám a tužbám. Autor si všímá všech hlavních prostředků rituální komunikace a se skrývanou hořkostí naznačuje, že lidská přání nemířila jen k uzdravení z nemocí, ale lakotně se hnala i za vidinou bohatství. A znovu problém. Lze klasifikovat a hierarchizovat rituály na "bohulibé" /v souladu s křesťanskou vírou/ a "contra bonos mores" ?

Verbální komunikaci s nadpřirozenem v rámci lékařské péče představovala i zaříkadla /respektive textové amulety/. Byla podezřelá již církevními patres, kteří znali zaříkavací verbální formule již z doby předkřesťanské. Církev rozeznala jejich přitažlivost a směle je adoptovala /imitatio christiana/, když po-

užila zástupně citátů z Písma a liturgie. Dávni zaklínači byli nahrazeni světci, kteří byli podobně schopni léčit pomocí slov a gest. D. Tomíček opět věrohodně poukázal na zdrželivý postoj církevních autorit, které se bály zneužití, třebaže novozákonní slovo /logos/ bylo spojováno s božstvím. Připomněl i překvapivý postoj graduovaných lékařů, kteří se neostýchali doporučovat zaříkadla a textové amulety. Tu by zasluhoval hlubší vysvětlení fakt, že všechny tyto praktiky sice lékaři nepokládali za prostředky lékařské vědy, ale tolerovali je jako možné divotvorné postupy. Lékařství se nadále mísilo s vírou a pověrami. Nejen křesťanství, ale také lékařství se v průběhu středověkých staletí folklorizovalo. Verbálním formulím se přičítala /a to i v intelektuálním prostředí/ údajná ochranná moc. Autor ovšem připomíná, že úspěchy verbální léčby souvisely především se silou lidské psychiky, která - dosud neprozkoumána - mohla přinášet úlevu.

Tomíčková disertace má vysokou úroveň jak v práci s prameny, s bohatou literaturou, tak v koncepci a logickém uspořádání. Vypořádal se v ní s řadou vědních disciplin a vyslovil plauzibilní názor, že lidové lékařství ve středověku je projevem kulturního šynkrétismu, "dlouhého" procesu, spojujícího praktickou zkušenost, víru, pověry i dobovou racionalitu. Je důležité i ocenit, že mnohé léčitelské postupy spojoval s liturgickou a náboženskou praxí, která fungovala jako archetypální komunikační vzor.

Disertace D. Tomíčka "Víra, rozum a zkušenost
v lidovém lékařství pozdněstředověkých Čech" dokazuje autorovy
předpoklady k další tvořivé vědecké práci a proto navrhuji,
aby Mgr. D. Tomíčkoví byl na jejím základě udělen vědecký ti-
tul PhD /za jménem/.

13. 6. 2008

 2
Prof. PhDr Pavel Spunar CSc
